

FEHÉR ÁGOTA

AZ OTTHON MINT ÉRZELMI BÁZIS KAPASZKODÓ HÁZRAJZOK TÜKRÉBEN

„Azért vagyunk a világon, hogy valahol otthon legyünk benne.” Tamási Áron szavai (1934, 128) hűséggel erősítik meg: életünk történései közben mindannyian lelki egyensúlyt keresünk, ami támaszul szolgálhat küldetéseinkben, segít értelmet találni megfogalmazódó kérdéseink válaszaként, s leginkább az otthon biztonságának élményét nyújthatja.

Életünk változásaiban, próbatételeiben az otthon jelenthet menedéket, a jóleső állandóság megélését, azok számára viszont, akiknek bármely ok miatt új lakókörnyezetbe szükséges érkezni, azoknak egyúttal lélekben is meg kell találni, újraépíteni életük új kereteit. Ilyenkor még fontosabbá válnak mind a családi személyes kapcsolatrendszer érzelmi sajátosságai, legfőképp az érzelmi melegség szerepe, mind a családi működésben oly lényeges másik nevelési meghatározó: a keretek, a szabályok rendje. Ranschburg Jenő és további kutatók kiemelt értéket rendelnek e két nevelési dimenzióhoz (Vajda–Kósa, 2005). Jelen tanulmány keretében Családok Átmeneti Otthonában élő gyermekek házrajzain keresztül tekintjük át az otthonhoz kapcsolódó élményeik tükröződését e két fő szempontot alapul véve.

AZ OTTHON MINT A BIZTONSÁG MEGÉLÉSE

Az otthon a magyar nyelv értelmező szótára megfogalmazásában: „a valahová való tartózkodás kellemes, meleg, meghitt, bizalmas hangulatának vagy a valamiben való jártasságnak, valamely ismerős területen való biztos tájékozódásnak, mozgásnak, tevékenységnek a kifejezésére” (Bárczi–Ország, 1959–1962). Egyszerre hordozza tehát magában az érzelmi biztonság megélését, egyúttal olyan keretet is nyújt, amelyen belül a kibontakozást támasszal kíséri. Az otthon „nem csak egy hely, hanem pszichológiai rezonanciája és társas jelentése van” (Düll, 2018, 141).

Ahogy az ember bevonódik a térbe, az nem pusztán egy területet jelent számára, hanem mély kötődés fűződik hozzá. Kiemelt funkciója az otthonnak többek között az oltalmazás, a védelem nyújtása fizikai (eső, hideg ellen) és lelki szinten (külső támadások ellen) egyaránt (Düll, 2018, 141). Az ember érzelmi szálakkal is kapcsolódik az általa használt tárgyakhoz és helyekhez, mindez a humán territoriális viselkedés egyik következménye (Düll, 1995, 2010). Ez az érzelmi kapcsolódás a humán kötődéshez hasonlóan működik: ha egy ember kötődik egy helyhez, akkor csakúgy, mint egy személyhez való kötődés esetén, boldogságot él át, és ezt meg is erősíti azzal, hogy szívesen van vele együtt, illetve szívesen tartózkodik az adott helyszínen. Az otthon szintén magában hordozza ezt a kapcsolódást: a helykötődés alapjaiban pozitív érzelmi kötelék egy ember és egy hely között, erős tendencia, szándék, vágy arra, hogy az ember az adott helyen tartózkodjon (Düll, 2018), mindez pedig a biztonság, a stabilitás élményének megtapasztalását jelentheti számára.

AZ OTTHON MINT TÁJÉKOZÓDÁSI KERET MEGÉLÉSE

A magyar nyelv értelmező szótára az otthon fogalmkörének jelentésében a bizalomteli kapcsolódás szerepén túl kiemelte a „biztos tájékozódást” is (Bárczi–Ország, 1959–1962). A család működésében ugyancsak szükség van az érzelmi melegség kifejezése mellett a keretek biztosítására. Mindezek korlátokként is megtapasztalhatók, ám ne feledjük: a tájékozódási pontot, a keretet megtartja valaki, vagyis szintén kifejezi: társként, a kötődés biztonságának támaszával is kíséri lépéseinket, nem hagy egyedül. Fontos, hogy ez a keret kellően rugalmas is lehessen, az egyén számára elegendő mozgásteret, lelki szabadságot is biztosítson, ha pedig megélhető a védelmező keret otthon, úgy az otthonosság élménye önmagunk kifejezési lehetőségét is jelenti (Düll, 2018). Amivel körülvesszük magunkat otthonunkban, az egyúttal saját választásunk, így a számunkra fontos értékek tükröződése is. Mindezek által az otthon segítséget nyújt a legjobb képességek kifejezéséhez, az alkotáshoz, ezzel önmagunk lelki megerősítéséhez.

Családi érzelmi kapcsolatrendszerben az otthon értékei minden családtag életútját kiteljesíteni segítenek, azok számára pedig, akik terheikkel küzdenek, talán még lényegesebbek e kapaszkodók, s általuk a biztonságélmény támogatása. A családok megtartó erejének kiemelt szerepe van krízishelyzetekben (Híri, 2004, 7) az otthonosság élményének megőrzésében, akár a lakókörnyezet kényszerű változtatása, új lakóhelyre érkezés esetén.

Az otthon elvesztése a leggyakoribb oka a családok intézménybe való kerülésének. Azokat a családokat tekinthetjük otthontalannak, akik nem rendelkeznek a lakóhelyük fenntartásához szükséges erőforrásokkal és nincsenek olyan megtartó családi, rokoni vagy baráti kapcsolataik, akik tartós ideig be tudnák őket fogadni (Pál és mtsai, 2005). Előfordul, hogy munkahely elvesztésével költöznek nagyobb városokba, ám ott nem rendelkeznek biztos lakhatási lehetőséggel (Oross, 2001). Az átmeneti otthonba érkezés hátterében szerepelnek továbbá a rossz családi körülmények, konfliktusok, elszegényedés, akár állami gondozásban felnövés, vagy valamely családtag büntetés-végrehajtási intézetben tartózkodása hosszabb–rövidebb ideig (Oross, 2001). Az ilyen családokban felnövő gyermekek a kiváltó okok következtében is testi, érzelmi, erkölcsi veszélynek vannak kitéve, amennyiben nem kapnak helyzetükhöz mértén megfelelő segítséget.

A családok átmeneti otthonai „személyes gondoskodást nyújtó gyermekjóléti alapellátás keretén belül, gyermekek átmeneti gondozását biztosító intézmények” (Híri, 2004, 7). A gyermekjóléti alapellátások hozzájárulnak a gyermek testi, értelmi, érzelmi és erkölcsi fejlődéséhez; figyelmet fordítanak a kiskorút fenyegető veszélyeztetettség megelőzésére és megszüntetésére. Ezen túlmenően előmozdítják a gyermek hátrányos és halmozottan hátrányos helyzetének feltárását, a kiskorú szocializációs hátrányának csökkentését és annak leküzdését (Gyvt. 38. § (1)-(1.a)). A családok átmeneti otthona alapellátás keretében működő bentlakásos intézmény, amely megszákítás nélküli munkarend szerint üzemel. Az otthon átmeneti gondozást biztosít az ellátásra szoruló gyermekek és szülei, illetve várandós anyák számára. Az intézményi ellátás időtartama maximum 12 hónap, amely 6 hónappal, illetve tanköteles gyermek esetén a tanév végéig meghosszabbítható (15/1998. (IV. 30.) NM rendelet 67. § (1)); (Gyvt. 47. § (3.a)).

HÁZRAJZOK A CSALÁDOK ÁTMENETI OTTHONAIBAN

A családok átmeneti otthonai befogadják tehát mindazokat a szülőket és gyermekeket, akik életvezetési problémák vagy más szociális, illetve családi krízis miatt váltak otthontalanná. Kutatásunk során 8–11 éves fiatalokat szólítottunk meg, akik legalább fél éve élnek az intézményben, így élményeik szélesebb körben megélt tapasztalataikkal kapcsolódnak.

Szüleik többségében alacsony iskolai végzettséggel rendelkeznek, és bár a munkanélküliek száma kevés közöttük, többségük alacsony bérezésű, nem bejelentett, bizonytalan munkahelyekkel rendelkezik. Teljes család csak kb. 10% közöttük, a többiek egyedül élő családanyák, akik gyermekeikkel csupán a kiskorúak után járó támogatásokból élnek, vagy élettársi kapcsolatukkal érkeztek, akikkel a gyermeknek alapvetően jó kapcsolata van. Többek édesapja jogerős szabadságvesztését tölti. Az intézménybe érkezés háttéréről a gyermekek a következőképpen számoltak be: „Mert anyuék nem tudták fizetni, és lemaradtak, és akkor azért.” „Azért, mert Anyuék nem tudták kifizetni a csekkeket.”

A családok átmeneti otthonai biztonságos elhelyezést nyújtanak a rászorulóknak számára, egyúttal segítséget kínálnak a szülőknél gyermekeik neveléséhez, gondozásához, közreműködnek az intézménybe kerülést kiváltó okok megszüntetésében, a család helyzetének jobbá tételében és az otthontalanság megszüntetésében (Gyvt. 51. § (1)-(3)).

Ezen sajátos élményeket megélt gyermekek számára a rajzok fontos segítséget nyújtanak nehéz tapasztalásaik megosztásához, hiszen a szavakon túli, azoknál korábbi gyökerekből is merítő eszközt biztosítanak számukra. A képek általi alkotás mélyebb érzések, gondolatok formába öntésével lehetőséget ad akár a fájdalmakkal, terhekkel való szembenézésre és így azok formálására, a kapcsolódó élmények megszelídítésére is. Az alkotás folyamata egyfajta kommunikációként is tekinthető, amely egy segítő társsal való megosztás által a lelki egyensúly támogatásához is hozzájárul (Malchiodi, 2003).

A ház rajza „egyrészt szimbólumként megjeleníti az otthont, a valahova, illetve valakihez tartozást, és ezért alkalmas arra, hogy ezen a formán keresztül megmutassa a gyermek önzönosságának rejtett dimenzióit” (Kende–Illés, 2011, 77). A biztonság, a stabilitás, a védettség szimbóluma, a „viszonylagos állandóság képzetét kelti” (Feuer, 2000, 330).

A ház motívuma „megtettesíti a gyermek benyomásait a családi életről és más jelentős összefüggésekről tükrözi véleményét a környezettel való kapcsolatáról” (Malchiodi, 2003, 115). Jelentheti a rajzoló számára a melegség, biztonság megélését közvetlen kapcsolatrendszerében, kifejezheti, mennyire tapasztalja elérhetőnek, megközelíthetőnek és állandónak a családtagokat, ... és milyen képet alakított ki a világról a biztonság, állandóság stb. terminusaiban” (Vass, 2006, 742).

Azon családok számára, akik az átmeneti otthonokba érkeznek, a legfontosabb a megerősítés működésük gyökereiben: az érzelmi támasz mentén és a megtartó keretet kifejező kapcsolódásaikban. Kutatásunk során két rajzot kértünk 8–11 éves gyermekektől: 1. házrajz: Rajzold le azt a házat, ahol most laksz! 2. vágyott ház rajza: Képzeld el azt a házat, ahol a legjobban szeretnél lakni, és rajzold le! A kapott alkotások néhány tipikus megjelenítési módja a következő.

A REND SZEREPE MINT A BIZTONSÁGÉLMÉNY FORRÁSA

Egyes rajzok a családok átmeneti otthonába költözés élményét a „sokan együtt lakunk” élményének kifejezésével ábrázolják a sok ablak és az emeletek rajzolatán keresztül. Mindez kifejezheti az „ugyanazon helyzetben vagyunk” élményét is, ami egyúttal segítséget jelent a helyzet feldolgozásához („nem vagyunk egyedül”), mindemellett a különböző színű függönyök éreztetik azt is, hogy mindenki másképp találhatja meg helyét az új körülményekben.

Annak ellenére, hogy a gyermekek kb. fele megemlítette, kicsinek érzi a szobájukat, mégis többségük azt is kifejezte, hogy ez a „kedvenc” helyisége. Magyarazatként többek között a következő gondolatokat említették: „Mert ott jókat lehet pihenni, ott nem zaklat senki.” „Mert az csak a miénk.” „Mert ott nyugodtan vagyok.” „A szobám, mert hát úgy ott nem zaklat ott senki, meg ott alig hallatsz be a zaj.” Jól érezhető a nyugalomra, egy békés új egyensúlyra találásuk értéke számukra.

A rajzok között előfordult tartózkodóbb megmutatkozás is:

E rajznak alkotója tízgyermekes család gyermeke, jelen rajzán csak a saját szobájukat formálta meg: bal oldalon az emeletes ágyuk, jobb oldalon az ablakuk látható. Mindez a biztonságélmény megerősítéseként is szolgálhat számára, egyfajta egyszerűsége törekvést, a sok megterhelő körülményből egyfajta visszatérést a védő otthon élményéhez.

A REND SZEREPE MINT A HELY- ÉS TÁRSTALÁLÁS FORRÁSA

A rajz alkotója érezhetően otthonosabbá formálta az intézmény épületét a növények, vagyis élőlények bevonásával. Így a sok ablak, vagyis a másokkal való megosztása az épületnek a növények segítségével mélyebb kötődési pontot jelent, mindemellett a lélekben való fejlődés, növekedés forrásaként is segítséget jelenthet. A vázákban megjelenő virágokon túl a fák is megerősítik mindezeket, egyúttal széles törzsük – amely az első fa esetében még szélesedőbb is, – különleges támasztékul is szolgál számukra.

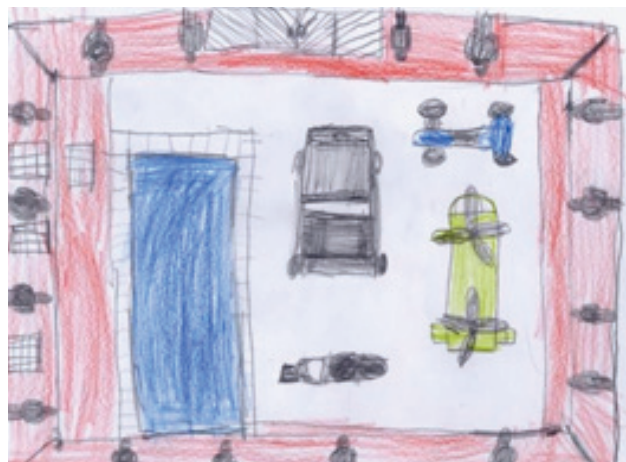
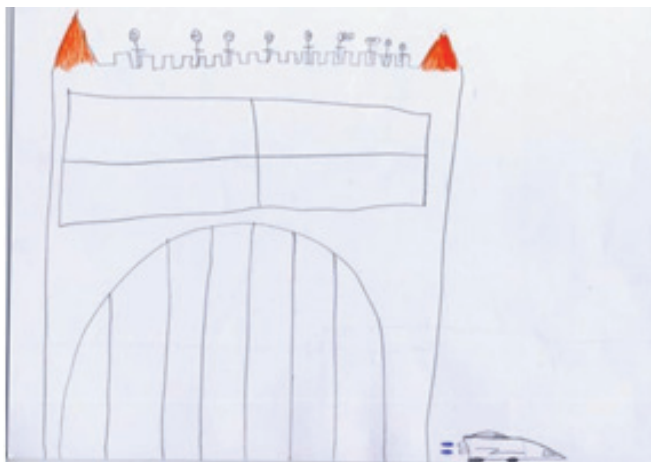
A SZABÁLYOK MINT A BEZÁRTSÁG ÉS A KÖTŐDÉS IRÁNTI VÁGY KIFEJEZÉSEI

A családok átmeneti otthonában élni természetesen egyet jelent az intézmény szabályainak követésével, ami egyúttal az itt élők kapaszkodójaként is szolgál. A gyermekek többsége számára mindezek korlátokként élhetőek meg: „Annyiból rossz itt, hogy azért nem a saját házuk. Mert nem azt csinálunk, amit szeretnénk. Vannak otthoni szabályok.” „Egyébként nem rossz itt, csak az a baj, hogy csendes pihenő van, bent kell lenni a szobában és nagyon unalmas.” „A csendes pihenő, hogy egytől háromig kell csendes pihenőzni, mert sok a kicsi. Sokszor kimennék az udvarra játszani, a levegőre sétálni, de nem lehet.”

A korlátok megélése a bal oldali (1.) rajzon a bezártság-élmény hangsúlyozott kifejeződésében is megragadható. Ugyanezen gyermek vágyott házána rajzán (jobb oldali rajz) a bezártságot sugalló további házrészt és nagy kaput emberek váltják fel, így érezhető a kapcsolatok, bizalomteli kötődések irányában való nyitottság, ezzel remélhetően saját helyük megtalálásának segítő forrása is.

A VÉDELEM IGÉNYE MINT A KERETEK POZITÍV ÜZENETE

E két rajz két gyermek vágyott házának rajza, melyek a keretek, a szabályok intézményi tapasztalását mégis pozitív élményként erősítik meg a rajzolók számára: nemcsak akadályoznak, hanem a kapaszkodó, a védelmezés forrásai is itt rejlenek. A várszerű ház falai és nagy kapuja (bal oldali rajz) nem enged be bárkit, s a vastag falakkal körülvelt másik (jobb oldali) rajz is a bezáródást erősíti meg, melyek egyúttal lehetőségek is lehetnek a zajok, a megterhelő külső hatások nélküli, saját belső erőforrásaikra, saját rendjükre való rátalálásban.

A KÖTÖDÉSEK ÉRTÉKE

A családok átmeneti otthona intézményei a hasonló élet-helyzetű családok találkozási lehetőségével segítséget nyújt életterheikkel való megküzdésük folyamatában. A gyermekek szemszögéből a kötődés értéke az előző rajz alkotójának szavaival a következőképpen megragadható: „Jól is, és rosszul is. Azért rosszul, mert nincsenek itt a barátaim, és a Brigiék is ma költöztek el innen. Azért jó, mert azért lett itt néhány barátom.”

Ahogy a gyermekek kötődési kapcsolódásai formálódnak az intézményben, úgy mindez hozzájárulhat az otthonosság élményéhez és szüleik megnyugvásra találásához is, mindennek pedig szerepe van abban is, hogy a családon belüli kapcsolataikban az érzelmi melegség biztonságát nyújthassák egymásnak.

Egy másik rajzoló két rajzán a következőképpen mutatkozik meg a kötődés értéke:

A bal oldali (1.) rajzot követően a vágyott ház rajza szinte megelevenedik, rajzolója a következő gondolatait is megosztotta hozzá: „Apukámnak majd meg fog jönni valamikor a pénze, és venni fog egy kis telket, és azon szeretnék nagyon

lakni. Fogunk venni bele hintaágyat, lesz kis kerti asztal, ahol tudunk enni nyáron, meg ilyen kis játszóteret is fogunk bele építeni, kerítés nélkül. Itt fog aludni apa és anya, itt lesz a fürdő, itt fogok én és a Gréta aludni, itt lesz a Trixi, itt meg lesz a konyha.”

Jól érezhető a gyermek számára a saját családi kötelékeik megerősítésének fontossága a vágyott házhoz kapcsolódóan: megelevenedik a ház falain túli életter is. Mindeközben az egyes területrészek funkcióinak megjelölése magában hordozhat egyfajta új rend találására vonatkozó vágyat is, amely bizonyosan minden család számára életük fontos szervezője. A házrajzok híven kifejezik ebben a rendszerésben segítségül szolgáló érzelmi melegség és egyúttal a keretek szerepét, amelyekre vonatkozóan az intézményi létükben mintát, megerősítést kapnak, ezáltal későbbi saját életükben remélhetően önmaguk számára is megvalósítható lesz.

FELHASZNÁLT IRODALOM:

- Bárczi Géza – Országh László (1959–1962, szerk.): *A magyar nyelv értelmező szótára*. Budapest, Akadémiai Kiadó, url: <https://mek.oszk.hu/adatbazis/magyar-nyelv-ertelmezo-szotara/elolap.php> (Letöltés ideje: 2024.02.03.)
- Dúll Andrea (2018): *Az otthonosság környezetpszichológiai szempontból*. In: Magyar Művészet, 1. sz., 138–144., url: http://www.magyar-muveszet.hu/upload/userfiles/2/publications/202001/pdf/MM2018_1belivek_17_dull.pdf (Letöltés ideje: 2024.02.03.)
- Dúll Andrea (2010): *Helyek, tárgyak, viselkedés*. Környezetpszichológiai tanulmányok. url: https://www.researchgate.net/publication/274699356_Dull_Andrea_Helyek_targyak_viselkedes_Kornyeztpszichologiai_tanulmanyok/link/552588610cf25d66dc945cc7/download?_tp=eyJjb250ZXh0Ijp7ImZpcnN0UGFnZSI6InB1YmxpY2F0aW9uIiwicGFnZSI6InB1YmxpY2F0aW9uIn19 (Letöltés ideje: 2024.02.04.)
- Dúll Andrea (1995): *Az otthon környezetpszichológiai aspektusai*. In: Magyar Pszichológiai Szemle, 35. évf., 5–6. sz., 345–377., url: https://real-j.mtak.hu/5285/1/MagyarPszichologiaiSzemle_51.pdf (Letöltés ideje: 2024.02.04.)
- Feuer Mária (2000): *A gyermekrajzok fejlődéslektana*. Budapest, Akadémiai Kiadó. ISBN: 963-05-7732-1.
- Hanusi Hanna (2016): *A családok átmeneti otthonaiban élő gyermekek gondolat- és érzésvilágának tükröződése házrajzok és szóbeli beszámolók alapján*. Szakdolgozat (témavezető: Fehér Ágota). Vác, Apor Vilmos Katolikus Főiskola.
- Híri Gabriella (2004): „Anyá, kérlek ne sírj...!”, avagy a Menedék Alapítvány Mamásotthon történeti bemutatása napjainkig. In: Család, Gyermekek, Ifjúság, XII. évf., 3. sz., 5–8.
- Kende Anna – Illés Anikó (2011): *Hátrányos helyzetű gyerekek jelen- és jövőképe*. In: Esély, XXII. évf., 4. sz., 77–81.
- Malchiodi, Cathy A. (2003): *A gyermekrajzok megértése*. Budapest, Animula Kiadó, ISBN: 963-9410-37-3.
- Oross Jolán (2001): *A hajléktalanság kezelése Magyarországon*. In: Somorjai Ildikó (szerk.): *Kézikönyv a szociális munka gyakorlatához*. Budapest, Szociális Szakmai Szövetség.
- Pál Gabriella – Pál Tibor – Tardos Katalin – Varjú Gabriella (2005): *Családok átmeneti otthonai Budapesten I. és II.* In: Kapocs, IV. évf., 2. sz. 2–9., 24–28. és 3. sz., 42.
- Tamási Áron (1934): *Ábel Amerikában.*, url: <http://mek.oszk.hu/01000/01084/01084.pdf> (Letöltés ideje: 2024.02.04.)
- Vajda Zsuzsanna – Kósa Éva (2005): *Neveléslektan*. Budapest, Osiris Kiadó, ISBN: 963-389-728-9.
- Vass Zoltán (2006): *A rajzvizsgálat pszichodiagnosztikai alapjai – Projekció, kifejezés, mintázatok*. Budapest, Flaccus Kiadó, ISBN: 963-9412-43-0.
- 1997. évi XXXI. törvény a gyermekek védelméről és a gyámügyi igazgatásról, (Gyvt.) url: http://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=99700031.TV (Letöltés ideje: 2024.03.03.)
- 15/1998. (IV. 30.) NM rendelet a személyes gondoskodást nyújtó gyermekjóléti, gyermekvédelmi intézmények, valamint személyes szakmai feladatairól és működésük feltételeiről, url: http://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=99800015.NM (Letöltés ideje: 2024.02.03.)

| Fotó: www.freepik.com